

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАВДАННЯ І КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

EDUCATIONAL PROCESS IN WARTIME: MISSION AND COMPETENCES OF A MODERN TEACHER

У статті розглянуто особливості організації освітнього процесу в закладах вищої освіти України в умовах російської збройної агресії. Визначено основні виклики, що постають перед освітянами під час воєнного стану. Особливу увагу звернуто на завдання і компетентності викладача в умовах цифрової трансформації вищої освіти та євроінтеграційних процесів.

Наголошено на тому, що викладач закладу вищої освіти має володіти низкою особистісних рис і педагогічних навичок, щоб успішно виконувати професійні обов'язки та відповідати вимогам сучасного освітнього середовища. Однак воєнний час є надзвичайно складним для всіх учасників освітнього процесу і загалом для системи вищої освіти. В умовах воєнних викликів коло завдань, обов'язків і відповідальності педагогічних і науково-педагогічних працівників є досить широким та може мати вирішальне значення для майбутнього держави. Це не лише підготовка високопрофесійних фахівців для відбудови та післявоєнного розвитку України, а й формування у молодого покоління українців відповідальної громадянської позиції, патріотичної свідомості, національних і європейських цінностей.

Проаналізовано дані моніторингових досліджень Державної служби якості освіти України щодо організації дистанційного навчання в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Акцентовано на необхідності постійного розвитку цифрової компетентності викладача, щоб забезпечувати повноцінний освітній процес, комунікувати та підтримувати зв'язок зі студентською спільнотою у важких умовах війни, зберігаючи при цьому якість освіти. Наголошено на актуальності студентоцентрованого підходу в освітньому процесі та індивідуалізації навчання.

Окрему увагу звернуто на те, що викладач повинен уміти керувати власним професійним розвитком, адаптуватися до нових технологій, методик навчання та потреб студентів, бути відкритим до впровадження нових підходів, що сприяють покращенню освітнього процесу, зокрема в умовах інтеграції вищої освіти України до європейського освітнього простору.

Ключові слова: викладач, заклад вищої освіти, освітній процес, дистанційне навчання, компетентність, студентоцентричний підхід, індивідуалізація навчання.

The article reviews the peculiarities of organizing an educational process in higher educational institutions of Ukraine during the Russian military aggression. It defines the main challenges that educators face during martial law. Special attention is brought to the mission and competences of a teacher in the time when the higher education undergoes digital transformation and Euro-integrational processes.

It is emphasized that a teacher in a higher educational establishment must possess certain personal traits and pedagogical skills to successfully perform their professional duties and to comply with the requirements of modern educational environment. But wartime is extremely tough for all participants of educational process, and for the higher educational system as a whole. The wartime challenges dictate a wide range of missions, duties and responsibilities of pedagogical and scientific-pedagogical specialists, which may be crucial for the future of the country. It is not only a preparation of highly skilled professionals for restoration and post-war development of Ukraine, but also cultivating a responsible civic stance, conscious patriotic mentality, national and European values among the young generation of Ukrainians.

The author analyzed the data of monitoring researches carried out by the State Service of Education Quality of Ukraine regarding the arrangement of remote education in higher educational establishments during the martial law. The focus is made on the need for constant development of a teacher's digital competence to provide an appropriate educational process, to communicate and to keep in touch with the student community through the tough wartime, maintaining the high level of the quality of education. The author highlights the importance of a student-centric approach in the educational process, and of the individualization of education. Special attention is brought to the point that a teacher must be able to manage their own professional development, to adapt to new technologies, educational methods and students' needs; they should be open to implementing new approaches that facilitate improvements to the educational process, especially in the circumstances of integrating the higher education of Ukraine to the European educational space.

Key words: teacher, higher educational institution, educational process, remote education, competence, student-centric approach, individualization of education.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.33>

Шевчук Г.Й.,

канд. іст. наук,

доцент кафедри педагогіки

та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Пандемія, воєнний стан, швидкий перехід на дистанційне навчання загострили потребу у високій професійній компетентності викладача і загалом вплинули на роль педагога, надаючи їй новітнього сенсу. Викладач виконує роль наставника та консультанта для молоді, допомагає студентам із числа внутрішньо переміщених осіб з адаптацією до нового закладу, надає поради щодо навчання, кар'єрного розвитку

та особистісного зростання. Також потрібно говорити про емоційний стан, психологічну стійкість викладачів і вміння надати необхідну підтримку студентам, допомагати їм справлятися зі стресом та адаптуватися до нинішніх реалій.

В умовах війни викладачі відіграють надзвичайно важливу роль у вихованні й формуванні цінностей студентів. Вони впливають на розвиток у здобувачів освіти любові до своєї країни,

до обраного фаху, патріотичної свідомості, активної громадянської позиції, готовності до захисту національних інтересів, навичок критичного мислення, бажання професійно зростати. Саме на них покладено пріоритетне завдання – формування фахівців нової генерації, успішних та патріотично свідомих громадян, від яких залежить майбутнє держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості, проблеми та виклики в освітньому процесі закладів вищої освіти в умовах війни активно досліджується сучасними науковцями, педагогами й управлінцями. Зокрема, стану і проблемним питанням дистанційного навчання у воєнний час присвячені праці Л. Петько, І. Булик, М. Будзяка, Р. Дубовік, Н. Димар та ін.

Розвиток цифрових компетентностей викладача ЗВО проаналізовано в дослідженнях таких учених, як Т. Бублій, О. Костиренко, О. Ганчо, Ю. Чумак, О. Буйницька, С. Василенко, О. Фонарюк, Н. Партико, Я. Юрків, О. Браславська та ін. Теоретико-методологічні аспекти формування професійної компетентності викладача вищої школи вивчають такі науковці: Л. Семеновська, В. Прошкін, Л. Хоружа, М. Братко, О. Котенко, О. Гура, О. Мельниченко та інші.

Проте освітнє середовище є динамічним, завдання, функції, обов'язки, компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників розширюються і наповнюються новим змістом, а тому потребують наукових пошуків і аналізу.

Метою статті є дослідження компетентностей і завдань сучасного викладача, тенденцій організації освітнього процесу в закладах вищої освіти України в умовах російської збройної агресії.

Для досягнення мети дослідження використані методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення наукової літератури, моніторингових досліджень щодо особливостей освітнього процесу в ЗВО та завдань викладача в сучасних умовах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Повномасштабна війна, повітряні тривоги, відключення електроенергії внаслідок ракетних обстрілів критичної інфраструктури, вимушене переміщення науково-педагогічних працівників у межах країни та за кордон впливають на освітній процес і відповідно на якість знань здобувачів освіти. Якість освіти у ЗВО залежить від багатьох чинників, зокрема від того, як керівник організує освітній процес, від безпечності освітнього простору, фінансування закладу, доступу викладачів до необхідних для організації освітньої діяльності технологій і засобів, професійності й мотивації науково-педагогічного колективу, дотримання академічної доброчесності, психологічної атмосфери тощо. Але ключова роль в освітньому процесі належить викладачеві, від компетентності якого залежить і ефективне

використання технологій навчання, і досягнення освітніх цілей загалом.

Більшість дослідників дотримуються думки, що при визначенні поняття професійної компетентності потрібно говорити не лише про знання, вміння та навички, а й про інші складники, зокрема мотиваційний та особистісний. Тобто професійна компетентність включає не лише академічну підготовку та знання у відповідній сфері, а й здатність ефективно передавати ці знання студентам і створювати сприятливу навчальну атмосферу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» науково-педагогічні та педагогічні працівники зобов'язані забезпечувати викладання на високому рівні навчальних дисциплін, провадити наукову діяльність, підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність тощо [1]. Тобто викладач має постійно розвиватися та бути готовим адаптуватися до змін у сфері освіти, технологіях і методиках навчання, оновлювати знання з фаху, відстежувати нові тенденції й розробки з дисциплін. І тут доцільно говорити про подвійне значення мотиваційного компонента: викладач має бути сам умотивованим до професійного розвитку і водночас мотивувати студентів до здобуття знань, підвищувати їхню зацікавленість до обраної спеціальності.

Говорячи про особистісний складник професійної компетентності, то викладач повинен розвивати здатність ефективно комунікувати зі студентами та колегами, виявляти толерантність, емпатію й культуру спілкування. Ці навички є особливо важливими для створення сприятливого освітнього простору у воєнний час, коли учасники освітнього процесу потребують психологічної підтримки та допомоги у подоланні стресу.

Викладач має виявляти гнучкість і толерантність до різних підходів та потреб студентів. Урахування індивідуальних особливостей і потреб здобувачів вищої освіти є надзвичайно важливим завданням у нинішніх умовах, коли студенти знаходяться в різних життєвих обставинах, мають психологічні травми, деякі з них не мають повноцінного доступу до засобів і технологій навчання.

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки як одну з операційних цілей для забезпечення привабливості ЗВО визначено реалізацію принципу студентоцентризму [2]. Студентоцентрований підхід є сприятливим для активного залучення студентів в освітній процес, розвитку їхніх навичок критичного мислення, підвищення навчальної мотивації, глибокого розуміння навчального матеріалу.

Студентоцентроване навчання враховує індивідуальні особливості, здібності й потреби студентів та створює умови для їхнього саморозвитку і самореалізації, зокрема через надання можливостей для формування індивідуальної освітньої

траєкторії. Застосування цього підходу допомагає здобувачам вищої освіти розкрити свій потенціал і стати активними учасниками власного навчання й особистісного зростання.

Одним із пріоритетних напрямів Міністерства освіти і науки України у воєнний та післявоєнний періоди є продовження цифрової трансформації освіти [3]. Процеси диджиталізації в освіті не лише вимагають від освітян розвитку цифрових компетентностей та виконання нових завдань, а й загалом впливають на роль педагога в освітньому процесі. Сьогодні викладач – це та професія, яка потребує постійного розширення знань, умінь і навичок, щоб відповідати новим запитам суспільства. Викладач повинен постійно працювати над собою, самовдосконалюватися, визначати в нововведеннях переваги та ефективно їх упроваджувати.

Більшість закладів фахової передвищої та вищої освіти розпочали 2022/2023 навчальний рік у дистанційному (40%) та очно-дистанційному (34%) форматах роботи [4]. Тому надзвичайно важливим завданням сучасного викладача є постійний розвиток цифрової компетентності для того, щоб повноцінно реалізувати навчальний процес і з огляду на безпекову ситуацію оперативно переходити з очного на дистанційне навчання. Досвід організації дистанційного навчання в період пандемії показав як його переваги, так і перешкоди, що заважали досягненню основної мети навчання. Зокрема, йшлося про недостатній розвиток цифрових компетентностей викладачів, що очевидно впливало на якість освітнього процесу та налагодження комунікації зі студентами. Однак, порівнюючи результати моніторингів Державної служби якості освіти України щодо тенденцій організації дистанційного навчання у закладах вищої освіти за останні три роки, можна констатувати, що рівень цифрової грамотності науково-педагогічних працівників значно зріс. Якщо у 2020 році цифрові навички викладачів були посередніми, тільки 44,5% з них регулярно застосовували в освітньому процесі дистанційні технології, то наразі вони їх використовують системно (99,7% респондентів-викладачів використовували дистанційні технології до введення воєнного стану) [5].

За результатами моніторингу Державної служби якості освіти України, проведеного у травні 2022 року серед викладачів і студентів ЗВО, третій рік поспіль обидві групи опитаних учасників визначають однакові найвагоміші для них переваги дистанційного навчання. Зокрема, це гнучкість у виборі найбільш зручних умов (місця і часу) – 58,9% викладачів і 60,3% студентів, опрацювання теоретичного матеріалу на різних онлайн-платформах (41,7% і 34,5%), індивідуалізація навчання (30,5% та 31,8%) [5]. Також, на думку 50% науково-педагогічних працівників, однією з важливих переваг

дистанційної освіти у воєнний час є постійна підтримка і забезпечення діалогу. А для здобувачів вищої освіти, як і під час навчання в умовах карантинних обмежень, важливою залишається можливість продовження у часі засвоєння матеріалу (37,8%) [5].

Тому, зважаючи на результати опитувань та виклики сьогодення, розвиток цифрових компетентностей – це те завдання для викладачів, яке потребує постійної актуалізації. В умовах російської збройної агресії проти України цифрова компетентність викладача має до того ж охоплювати навички інформаційної безпеки та протидії дезінформації. Потрібно не лише самому користуватися перевіреними джерелами інформації й уміти розрізнити фейки, а й навчати молодь, як убезпечити себе в цифровому просторі, та загалом бути медіаграмотними.

Однією з важливих функцій викладача в умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну є виховна. Виховна діяльність сучасного викладача орієнтована на формування патріотизму, активної громадянської позиції, морально-етичних цінностей, розвитку критичного мислення, здатності до об'єктивного оцінювання інформації, що допомагає їм адаптуватися до нинішніх реалій.

У контексті євроінтеграційної перспективи України цілком очевидно, що одним із пріоритетних завдань у воєнний і післявоєнний періоди є гармонізація освітнього законодавства України із законодавством Європейського Союзу, імплементація європейських принципів, підходів і практик в освітній та науковій сферах. Упровадження кращого світового освітнього досвіду, удосконалення рівня володіння англійською мовою, збільшення кількості проєктів міжнародної освітньо-наукової співпраці – це теж важливі завдання, над якими потрібно працювати сучасному викладачеві закладу вищої освіти.

Висновки. Таким чином, в умовах воєнного стану освітяни мають широкий спектр завдань, обов'язків та відповідальності. При цьому пріоритетами сфери вищої освіти у воєнний період є безпека та якість освітнього процесу. Тому сучасний викладач – це той, який вдосконалює свою професійну компетентність відповідно до вимог часу, здійснює освітню діяльність згідно з правилами безпеки, відкритий до використання нових методів, підходів і технологій навчання, розвиває і мотивує молодь до знань, створює навчальну атмосферу, де студенти можуть розкрити свій потенціал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 10.06.2023).
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 10.06.2023).

3. Перехідна книга Міністерства освіти і науки України. *Міністерство освіти і науки України. 2023.* URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf> (дата звернення 15.06.2023). *Державна служба якості освіти України. 2022.*

4. Початок 2022/2023 навчального року у закладах фахової передвищій та вищій освіти: результати опитування. URL: [https://sqe.gov.ua/pochatok-](https://sqe.gov.ua/pochatok-2022-2023-navchalnogo-roku-u-zaklada/)

[2022-2023-navchalnogo-roku-u-zaklada/](https://sqe.gov.ua/pochatok-2022-2023-navchalnogo-roku-u-zaklada/) (дата звернення 15.06.2023).

5. Аналітична довідка щодо тенденцій організації дистанційного навчання у закладах вищої освіти у 2021/2022 навчальному році в умовах воєнного стану (за результатами онлайн-анкетування учасників освітнього процесу). *Державна служба якості освіти України. 2022.* URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/monitoringovi-doslidzhennya-za-2021-rik-2/> (дата звернення 10.06.2023).